

**Яценко Таміла Олексіївна,**  
*доктор педагогічних наук,  
старший науковий співробітник,  
головний науковий співробітник  
відділу навчання української мови та літератури  
Інституту педагогіки НАПН України*  
[tamilakod@ukr.net](mailto:tamilakod@ukr.net)

## **ТЕМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ЗМІСТІ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: ЦІННІСНИЙ І МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ**

*Ключові слова:* шкільна літературна освіта, зміст освіти, модельна навчальна програма, підручник, твори про війну, національна свідомість, патріотизм.

Ціннісні орієнтири змісту сучасної шкільної літературної освіти визначаються пріоритетом виховання засобами художнього слова патріотизму, національної свідомості, активної громадянської позиції учнів, здатності виявляти національну ідентичність. «Виховання молодого покоління в дусі національної свідомості є однією з передумов відродження нації», – так свого часу наголошував учений-методист Є. Пасічник щодо освітньо-виховних завдань шкільного навчання української літератури [3, с. 6]. Особливої актуальності їх розв'язання набуває в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Виразний ціннісний потенціал закладено у чинних модельних навчальних програмах із української літератури для 5–6 класів і 7–9 класів, а також підручниках для 5–7 класів НУШ, підготовлених в Інституті педагогіки НАПН України, що вказує на дотримання дидактичного принципу зв'язку навчання з сучасністю як одного з основних у проектування змісту шкільної літературної освіти [1; 2]. Зокрема, у шкільному курсі української літератури для 5–7 класів,

що розроблений за тематично-жанровим принципом вивчення художніх текстів передбачено для текстуального опрацювання твори та навчальний матеріал, де знайшла художнє відображення тема боротьби українського народу з російськими загарбниками. Конкретизуємо прикладами [2].

До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує вивчення в 5 класі оповідання *Галини Кирпи «Мій тато став зіркою»*. Навчальний матеріал підручника містить доступну для цієї вікової категорії учнів-читачів інформацію про історичні події, що відбулися під час Революції гідності та передували російській навалі на Україну 24 лютого 2022 року. Методичний апарат включає особистісно орієнтовані запитання, що сприяють осмисленню патріотичної тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливості збереження пам'яті про героїв: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?» [4, с. 199]. У рубриці «Мовна скарбничка» подано тлумачення слів «майдан», «Небесна Сотня», «герой», що допомагатиме п'ятикласникам розумінню ідейного змісту твору та збагачуватиме їхнє мовлення.

У підручнику української літератури для 6 класу запропоновано для вивчення патріотичну лірику (розділ «Ліричні послання Україні»), зокрема акцентується увага на поезії, що написана під час російсько-української війни. Учнім рекомендовано ознайомитися з відеопредставленням вірша поета-воїна *Павла Вишебаби* «Тільки не пиши мені про війну...». У методичному апараті подано запитання для з'ясування враження про твір та осмислення його змісту: «Чому тато-воїн просить доню не писати йому про війну? Яким він бачить людське щастя? Чи згоден ти з таким уявленням про щастя? З бажанням можеш написати невеличкий есей» [5, с. 81].

Навчальний матеріал підручника української літератури для 7 класу також розроблено з урахуванням принципу зв'язку навчання літератури із сучасністю. Вивчення творів програмового розділу «Сучасні патріотичні пісні» сприятиме формуванню національної свідомості, плеканню патріотичних

почуттів учнів. Наголошується про появу сучасних патріотичних творів, у яких «... оспівано героїзм і незламність українського народу в російсько-українській війні, біль його втрат і страждань, святу віру в перемогу та в мирне й щасливе майбуття» [6, с. 33]. Для ознайомлення запропоновано пісні сучасних співаків *Святослава Вакарчука* «Квіти мінних зон», «Місто Марія», де йдеться про захист Батьківщини, подвиг мешканців та оборонців Маріуполя, зокрема полку «Азова» та *Петра Солодухи* «Біля тополі», що присвячена воїнам, які віддали свої життя, захищаючи Україну від російських загарбників. Методичний апарат до навчальної теми орієнтує на формування в учнів вмінь аналізувати художні тексти патріотичної тематики, усвідомлення значущості сучасної патріотичної пісенної лірики, збагачення емоційного інтелекту: «За допомогою яких образів-символів автори кліпів зображують трагізм подій російсько-української війни й ушляблюють героїзм боротьби українського народу», «Які риси національного характеру українців ти можеш назвати, ознайомившись із сучасними патріотичними піснями?» [6, с. 35].

У тематичному розділі «Сучасна українська поезія про війну» подано для текстуального вивчення вірш київського поета-воїна *Іллі Чернілевського* «Я повернуся...», який загинув на Донеччині, боронячи Україну від російських загарбників. Завдання допомагають визначити основний мотив твору, сприяють розвитку критичного мислення учнів: «Якого горя завдає війна ліричному герою твору? Які його бажання? Про що мріє воїн? Що надає йому впевненості в перемозі». Для повноти осягнення творчості поета-воїна запропоновано завдання пошукового характеру для самостійного виконання: «Знайди в інтернеті та послухай пісню «Завірюха» на слова І. Чернілевського. Поділися своїми враженнями. Переглянь відео до твору. Визнач, що допомагає розкрити трагізм долі молодого поета-воїна. Використовуючи інтернет, ознайомся з історією створення муралу, присвяченого пам'яті загиблого поета І. Чернілевського» [6, с. 92–93].

Розвитку творчих здібностей учнів, умінь логічно висловлювати власну думку усно та письмово сприяють диференційовані за рівнем складності

завдання рубрик «Читай і досліджуй!» і «Підсумуй!», рекомендовані після текстуального вивчення навчальної теми «Сучасна українська поезія про війну». Як-от: «Міністерство культури України та волонтери започаткували портал «Поезія вільних». Знайди в інтернеті та ознайомся з порталом, з віршами, що там розміщені. Прочитай однокласникам той твір, що тебе найбільше вразив. Можливо і ти робиш поетичні спроби. Надішли свої твори до портал «Поезія вільних», «Яким ти уявляєш життя своє і всієї нашої країни після перемоги на наступний день? А через 5 чи 10 років після цього? Напиши собі листа в повоєнне майбутнє. Якщо хочеш – прочитай його своїм близьким людям, однокласникам чи вчителю» [6, с.94].

Методично вмотивованою є міжмистецька взаємодія на уроках вивчення поезії про російсько-українську війну. Засвоєнню навчальної теми сприяє змістове наповнення рубрики «Мистецькі діалоги», де йдеться про цикл цифрових портретів «Хрещені вогнем» авторства сучасного українського художника М. Дяченка. На репродукції учні пізнають постаті київського князя-воїна, бійця УПА, козака, сучасних воїнів. Зазначається, що вони належать до різних епох, але всі «хрещені вогнем», усі захищали чи й нині захищають Україну [6, с. 93]. За допомогою візуалізації передано основну ідею, що розкрита на матеріалі навчальної теми – виховання патріотизму та готовності боронити рідну країну. Завдання на розвиток уміння аналізувати та узагальнювати навчальну інформацію, що представлена в різний спосіб, сприяють глибокому розумінню учнями значущості сучасної поезії про російсько-українську війну, утвердженню національної ідентичності: «Уважно роздивися цифрові портрети, зверни увагу на деталі. Які риси характерів героїв і героїнь проступають у їхніх портретах?».

Уперше в шкільній літературній освіті запропоновано вивчення української літератури в 8–9 класах за *хронологічно-стильовим принципом* (авторський колектив під керівництвом Т. Яценко). Відповідно у 9 класі передбачено ознайомлення учнів із сучасною поезією, зокрема із творами поетів-воїнів, які рекомендовано вивчати в межах програмової навчальної теми

*«Поезія з війни»*. У модельній програмі з української літератури акцентується на важливості висвітлення теми російського вторгнення в Україну та героїчному опорі українського народу загарбникам, наголошується на активному розвитку мистецької творчості в умовах російсько-української війни, провідних мотивах і образах сучасної антивоєнної поезії [2, с.90–91]. Зазначено на можливості безпосереднього вибору вчителем таких творів для текстуального ознайомлення, однак важливо, щоб на уроках прозвучала *мілітарна лірика Бориса Гуменюка, Максима Кривцова, Сергія Жадана, Олексі Бика, Юлії Кашпуренко, Павла Вишебаби, Ярини Чорногуз*.

Аналітична робота над текстами художніх творів про події російсько-української війни, опрацювання навчального літературознавчого та культурологічного матеріалу, система різнорівневих запитань і завдань різної складності оптимально сприяють розумінню ідейно-виховної значущості мілітарної поезії, формуванню на кращих зразках художнього слова патріотизму, національної свідомості учні, плеканню шанобливого ставлення до подвигу воїнів-захисників України.

### Література

1. Модельна навчальна програма «Українська література» 5–6 класи для закладів загальної середньої освіти /автори: Яценко Т.О. та ін. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729538>
2. Модельна навчальна програма «Українська література» 7–9 класи для закладів загальної середньої освіти /автори: Яценко Т.О. та ін. Київ: Інститут педагогіки, 2024. с. 102 <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744490>
3. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
4. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти /Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук. Київ: ВД «Освіта», 2022. 256 с. : іл.
5. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти /Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с. : іл.
6. Яценко Т. О. Українська література: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти /Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук, І. Тригуб. Київ: Грамота, 2024. 288 с. : іл.